

MODELI ORGANIZACIJE I PRISTUPA ELEKTRONIČKIM ČASOPISIMA U HRVATSKIM ZNANSTVENIM KNJIŽNICAMA¹

MODELS OF ORGANIZATION AND ACCESS TO ELECTRONIC
JOURNALS IN CROATIAN RESEARCH LIBRARIES

Ivana Pažur
Knjižnica Instituta "Ruđer Bošković", Zagreb
ipazur@irb.hr

UDK/UDC 050::004
027.021(497.5)
Istraživanje / Research paper
Primljeno / Received: 30. 11. 2005.

Sažetak

U radu su istraženi postojeći modeli i načini organizacije i pristupa elektroničkim časopisima na mrežnim stranicama hrvatskih znanstvenih knjižnica. Deskriptivnom analizom i anketiranjem utvrđeno je da od 147 knjižnica njih 12 (8 posto) izrađuje vlastiti popis, poveznice na popise časopisa izdavača i agregatora imaju 42 (29 posto) knjižnice, 28 (19 posto) knjižnica katalogizira elektroničke časopise u postojeći mrežni katalog knjižnice, 29 (20 posto) knjižnica sudjeluje u kooperativnoj bazi elektroničkih časopisa EJOL.

Istraživanje je pokazalo da postojeći modeli za organizaciju i pristup elektroničkim časopisima nisu zadovoljavajući i da najveće prednosti ima kooperativna baza podataka EJOL koja bi mogla postati rješenje za cjelokupnu hrvatsku knjižničnu i znanstvenu zajednicu.

Cljučne riječi: elektronički časopisi; organizacija elektroničkih časopisa; pristup elektroničkim časopisima; popis elektroničkih časopisa; OPAC; baza podataka elektroničkih časopisa

¹ Ovaj rad prerađeni je i skraćeni magistarski rad obranjen 14. srpnja 2005.: Pažur, I. Pristup elektroničkim časopisima u knjižnicama u Hrvatskoj : magistarski rad. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za informacijske znanosti, 2005.

Summary

The article presents the survey of currently existing models of organization and access to electronic journals represented on the web pages of Croatian research libraries.

Descriptive analysis and poll have shown that from the total of 147 libraries, only 12 (8 %) are constructing web pages containing electronic journal titles, 42 libraries (29 %) have web pages with links to lists of publishers and aggregators of electronic journals, 28 libraries (19 %) incorporate electronic journals into their online catalogue, and 29 libraries (20 %) participate in the cooperative electronic journals database – EJOL.

The current situation shows that the existing models of organization and access to electronic journals are unsatisfactory and that cooperative database of electronic journals EJOL is the best model, and could therefore be the integral solution for Croatian libraries and Croatian academic community.

Keywords: electronic journal; organization of electronic journals; access to electronic journals; web page of electronic journal titles; OPAC; electronic journal database

1 Uvod

Kako bi se organizacija i pristup elektroničkim časopisima učinili što bržim i lakšim, pojavili su se različiti modeli koje razvijaju nakladnici i agregatori, ali i modeli koje razvijaju same knjižnice. U ovom radu razmatrat će se samo modeli koji su nastali i primjenjuju se u knjižničarskoj zajednici, budući da oni još uvijek prevladavaju u hrvatskim knjižnicama.

Pretraživanjem mrežnih stranica hrvatskih znanstvenih knjižnica ustanovljeno je da se elektroničkim časopisima najčešće pristupa kroz: 1. abecedni popis časopisa s poveznicama na elektroničke inačice; 2. bibliografski zapis u mrežnom katalogu knjižnice i 3. bazu podataka za elektroničke časopise. Osim ovih triju glavnih modela, uočeni su i neki drugi načini pristupa o kojima će biti riječi kasnije.

S obzirom na njihove značajke, ističu se baze podataka za elektroničke časopise. U početku, knjižnice su ih razvijale za elektroničke časopise koje one, odnosno njihove ustanove-osnivačice pretplaćuju. Kasnije nastaju kooperativne baze podataka koje su složenije i funkcioniraju kao skupni katalog. One preko jedin-stvenoga mrežnog sučelja korisnicima omogućuju pristup brojnim mrežnim elektroničkim znanstvenim časopisima. Na jednome mjestu okupljeni su časopisi različitih, posebice malih, izdavača, pojedinih strukovnih društava, fakulteta i instituta koji su inače raspršeni na mreži i teško se pronalaze. Slično je i s hrvatskim znanstvenim časopisima koji su uglavnom nepoznati međunarodnoj znanstvenoj zajednici, a okupljeni su u bazi EJOL.²

U radu će se predstaviti rezultati istraživanja modela i načina organizacije i pristupa elektroničkim časopisima na mrežnim stranicama hrvatskih znanstvenih knjižnica.

² Pažur, I.; S. Konjević. EJOL – Electronic Journals Online Library. // *Kemija u industriji* 53, 5(2004), 226-227.

2 Istraživanje

2.1 Cilj i metodologija istraživanja

Cilj istraživanja bio je utvrditi najbolji model organizacije i pristupa elektroničkim časopisima koji bi u sadašnjim okolnostima mogao postati općeprihvaćeno rješenje. U istraživanju je korištena deskriptivna analiza i anketa.

Deskriptivna analiza provedena je od 19. siječnja do 2. veljače 2005. na uzorku odabranom na temelju popisa knjižnica s mrežne stranice <http://nippur.irb.hr/hrv/crolibs.html>, koji je zadnji put obnovljen 20. prosinca 2004. S popisa koji sadrži ukupno 191 knjižnicu (5 sveučilišnih, 1 nacionalnu i sveučilišnu, 76 fakultetskih, 64 specijalnih, 5 općeznanstvenih, 30 narodnih i 10 školskih), za uzorak su odabrane sveučilišne, fakultetske, specijalne i općeznanstvene knjižnice, odnosno njih 151. Od toga broja izuzete su četiri knjižnice koje su tijekom analize bile nedostupne (1 sveučilišna, 2 fakultetske i 1 specijalna) pa konačni uzorak čini 147 knjižnica. Ovakav je uzorak odabran stoga što su visokoškolske i znanstvene knjižnice svojom ponudom elektroničkih časopisa glavna potpora sveučilišnom i znanstvenom radu.

Pri deskriptivnoj analizi kao glavni parametri uzeta su tri modela organizacije i pristupa elektroničkim časopisima koji se koriste u knjižnicama u uzorku (1. abecedni popis časopisa s poveznicama na elektroničke inačice; 2. bibliografski zapis u postojećem mrežnom katalogu knjižnice; 3. baza podataka za elektroničke časopise). Radi dobivanja što točnijih i podrobnijih podataka, glavni su parametri razrađeni te uvedena još dva dodatna parametra (1. neki drugi model za organizaciju i pristup elektroničkim časopisima; 2. upućivanje korisnika o načinu pristupa elektroničkim časopisima i cjelovitim tekstovima). Posebno je istražen smještaj poveznice na model za pristup elektroničkim časopisima na mrežnom poslužitelju knjižnice. Budući da je početna stranica knjižnice najposjećenija na mrežnom poslužitelju, dobro organizirani mrežni poslužitelji upravo će na nju staviti poveznice na popise elektroničkih časopisa, kataloge i baze podataka.³ Ipak, ne treba zanemariti postavljanje dodatnih poveznica i na druga mjesta unutar mrežnoga poslužitelja. Na taj se način povećava vjerojatnost pronalaska elektroničkih časopisa budući da se različiti korisnici različito kreću mrežnim poslužiteljem. Deskriptivna analiza smještaja poveznica pokazuje koliko poveznica korisnici moraju pritisnuti (kliknuti) od početne stranice knjižnice do točke pristupa elektroničkim časopisima. S obzirom na brzinu pronalaska modela za pristup elektroničkim časopisima, ocjenjivao se njegov dobar ili loš položaj na knjižničnom poslužitelju.

U slučajevima kada deskriptivna metoda nije mogla dati pouzdane rezultate, provedeno je anketiranje, i to samo za skupne kataloge (CROLIST, Humanistika, Tehnika). Skupni katalogi Biomedicina i Prirodoslovlje izostavljeni su jer je utvrđeno da ne sadrže elektroničke časopise. Upitnik je poslan samo osobama

³ Briscoe, G.; K. S Selden; C. R. Nyberg. The catalog vs. the home page? Best practices in connecting to online resources. // *Law library journal* 95, 2(2003), 151-174.

koje su na mrežnim stranicama skupnih kataloga navedene kao odgovorne (za svaki katalog navedena je jedna osoba/adresa elektroničke pošte). Pitanja u upitniku grupirana su po cjelinama: općenito o skupnom katalogu, sadržaj skupnoga kataloga, obrada elektroničkih časopisa, označivanje pristupa.

2.2 Rezultati deskriptivne analize

2.2.1 Abecedni popis časopisa s poveznicama na elektroničke inačice

Od knjižnica u uzorku, njih 12 (8 posto) nudi vlastiti popis elektroničkih časopisa, a 42 (29 posto) poveznice na popise elektroničkih časopisa izdavača, agregatora i sl.

Vlastiti popis elektroničkih časopisa. Popisi se u većini slučajeva temelje na tiskanoj tekućoj pretplati. Elektroničkim inačicama pristupa se preko poveznica. Pristup cjelovitom tekstu osiguran je samo za dio naslova. Poneke knjižnice sastavile su popis elektroničkih časopisa koji bi mogli zanimati njihove korisnike.

U većini slučajeva, poveznica na popis dobro je smještena i brzo se pronalazi s početne stranice (Tablica 1). U tome zasigurno ima ulogu i ukupan broj stranica knjižničnih mrežnih poslužitelja kojih je u prosjeku desetak.

Tablica 1. Broj klikova do popisa elektroničkih časopisa

broj knjižnica	broj klikova
1	0 ⁴
4	1
5	2
1	3
1	4

Poveznice na popise elektroničkih časopisa izdavača, agregatora i sl. To su većinom popisi časopisa koje pretplaćuje Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (MZOŠ) – ScienceDirect, Wiley, Springer, Kluwer, Ebsco. Poveznice pretežno imaju fakultetske knjižnice, a specijalne znatno manje jer su mnoge od njih poluzatvorenog tipa i nemaju pristup zbirkama časopisa koje pretplaćuje MZOŠ.

Iz Tablice 2 vidljivo je da u većini slučajeva korisnici mogu brzo pronaći stranicu s poveznicama na popise elektroničkih časopisa izdavača/agregatora i sl. Popisi se uglavnom mogu pronaći pod nazivom baze podataka ili u rubrici *Elektronički časopisi*. U jednom pak slučaju nalazi se pod izbornikom *Usluge* što otežava pronalaženje. Knjižnice koje pretplaćuju veći broj naslova izrađuju vlastiti popis časopisa i posebnu mrežnu stranicu s poveznicama na popise elektroničkih časopisa izdavača/agregatora, dok manje knjižnice, koje elektroničke časopise uglav-

⁴ 0 označava da je poveznica smještena na početnoj stranici knjižnice.

nom dobivaju u okviru nabave MZOŠ-a, imaju poveznice samo na popise elektroničkih časopisa izdavača/agregatora.

Tablica 2. Broj klikova do popisa časopisa izdavača/agregatora

broj knjižnica	broj klikova
11	0
23	1
4	2
1	3
3	0 i 1

2.2.2 Bibliografski zapis za elektronički časopis u mrežnom katalogu knjižnice

OPAC. Pitanje ima li knjižnica OPAC postavljeno je iz razloga što u Hrvatskoj još uvijek ima dosta knjižnica koje nemaju katalog na mreži pa niti ne mogu imati pristup elektroničkim časopisima na taj način. OPAC imaju 102 (69 posto) knjižnice, a to su većinom fakultetske knjižnice. OPAC nema 45 (31 posto) knjižnica, a to su uglavnom neke specijalne, muzejske, bolničke i samostanske knjižnice.

U Tablici 3 nailazimo na iznenađujući podatak prema kojemu osam knjižnica sa svojih stranica uopće nema poveznicu na katalog premda je utvrđeno da ga imaju.

Tablica 3. Broj klikova do OPAC-a

broj knjižnica	broj klikova
9	0
8	1
1	2
1	3
1	u izradi
8	nema poveznice

Bibliografski zapisi elektroničkih časopisa uključeni su u knjižnični katalog. Ustanovljeno je da 28 (19 posto) knjižnica katalogizira elektroničke časopise, dok ih 119 (81 posto) to ne čini. Međutim, katalogiziraju li se elektronički časopisi u zasebnome bibliografskom zapisu ili se podaci o njemu unose u zapis za tiskanu inačicu, većinom je teško utvrditi. Četiri knjižnice koriste samo jedan zapis, a četiri dva zapisa. Sedamnaest knjižnica, uglavnom knjižnice Filozofskog fakulteta u Zagrebu u čiji su skupni katalog preuzete zbirke časopisa,⁵ vrlo vjerojatno

⁵ Preuzete su sljedeće zbirke: Ebsco, Emerald, Sage i ScienceDirect. Točnost ovog podatka potvrđena je u kasnije provedenom anketiranju.

imaju samo jedan zapis, ali to se ne može sa sigurnošću utvrditi. Isto je kod skupnih kataloga Humanistika i Tehnika.

Katalozi pokrivaju znanstveno područje matične ustanove, no knjižnice s pristupom zbirkama časopisa koje pretplaćuje MZOŠ osiguravaju pristup i mnogobrojnim časopisima iz drugih područja. Podatak o godištima za pojedini naslov kojima korisnici mogu pristupiti u bibliografskom zapisu ima 21 (75 posto) knjižnica, dok 7 (25 posto) takvog podatka nema. Samo za četiri kataloga⁶ može se pretraživanjem utvrditi da sadrže besplatne naslove, većinom hrvatske časopise (*Croatian medical journal*, *Kemija u industriji*). Nijedan katalog ne nudi pregledavanje časopisa po naslovu ili po znanstvenom području.

Izdvojeno pretraživanje elektroničkih časopisa u OPAC-u. Premda 52 (50 posto) knjižnice imaju u katalogu mogućnost za izdvajanje elektroničke građe ili časopisa, pretraživanjem se pokazalo da takva građa nije u katalogu. Takva mogućnost u većini slučajeva postoji u katalozima koji su ujedno dio nekoga skupnog kataloga (CROLIST, Tehnika i Humanistika, dok Prirodoslovlje i Biomedicina nemaju tu mogućnost).

Fond pojedine knjižnice dio je skupnog kataloga. U neki skupni katalog uključeno je 96 (65 posto) knjižnica, a 51 (35 posto) nije. Najčešće je to skupni katalog u nekom podsustavu projekta *Sustav znanstvenih informacija (SZI)* ili CROLIST. Jedna je knjižnica uključena u skupni katalog Metel, a jedna u *RIT libraries* (Rochester Institute of Technology).

2.2.3 Baza podataka za elektroničke časopise

Kooperativnu bazu podataka za elektroničke časopise razvila je samo Knjižnica Instituta "Ruđer Bošković". Radi se o bazi podataka EJOL koja okuplja 29 (20 posto) knjižnica iz uzorka. Od toga broja, samo ih 5 (17 posto) ima poveznicu na EJOL. To znači da korisnici 24 (83 posto) knjižnice ne mogu pristupiti elektroničkim časopisima u EJOL-u. Knjižnice koje sa svojih mrežnih stranica imaju poveznicu na EJOL, relativno su je dobro smjestile. Jedna ima na početnoj stranici logo EJOL-a koji je ujedno i poveznica, a kod ostale četiri knjižnice potrebno je kliknuti jedanput. Baza je podataka kod nekih knjižnica ipak skrivena ispod neintuitivnog naziva izbornika, primjerice u rubrici *Novosti*.

EJOL nudi različite mogućnosti pretraživanja i pregledavanja časopisa. Sve naslove moguće je izlistati i prema razini dostupnosti cjelovitog teksta za pojedinu ustanovu. Može se, isto tako, izlistati tiskana tekuća periodika i tiskana tekuća periodika koju financira MZOŠ. To je posebno korisno za knjižnice koje nemaju ni OPAC niti mrežne stranice s popisom tekuće pretplate, kao i zbog činjenice da je skupni online katalog periodike u Hrvatskoj tek u začetku te da bi korisnik pronašao željeni tiskani naslov, mora pretražiti brojne pojedinačne i nekoliko skupnih kataloga. Časopisi se mogu izlistati i prema sekundarnim publikacijama u kojima

⁶ HAZU, Zagreb; Sveučilišna knjižnica, Split; Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb; Sveučilišna knjižnica, Rijeka.

su citirani (primjerice svi časopisi koji su u Current Contentsu). Posebno se mogu izdvojiti i hrvatski časopisi.

Uz uobičajene mogućnosti pretraživanja (po naslovu, izdavaču, ISSN-u i ključnim riječima), dodana je mogućnost pretraživanja prema kratlici naslova. Pretraživanje se može ograničiti prema vrsti publikacije (časopis, hrvatski tisak, elektronički arhiv) i inačici (samo elektronički časopisi, samo tiskani časopisi, časopisi koji imaju obje inačice). Ograničenje se može raditi i prema razini dostupnosti cjelovitog teksta. Uz pomoć grafičkih simbola korisnicima se signalizira imaju li pravo pristupa cjelovitom tekstu.⁷ Budući da se naslovi po isteku pretplate ne brišu iz baze podataka, knjižničari samo trebaju uskladiti grafički simbol s trenutnim stanjem pretplate za svoju ustanovu. EJOL ne omogućuje pretraživanje radova u časopisima, ali nudi izravne poveznice na pretraživanje radova na mrežnim poslužiteljima velikih izdavača – Elsevier (Scirus), Blackwell (Blackwell Synergy), Kluwer, Springer (SpringerLink), Wiley (Wiley Interscience).

Korisnici trebaju pravovremene podatke koji prate česte promjene vezane za elektroničke časopise (promjene poveznica, pokusna razdoblja, prestanak pristupa itd.). Postojeći popisi časopisa i katalozi ne mogu pratiti te brze promjene, pogotovo kada se radi o većem broju naslova. EJOL pak svojim administratorskim dijelom omogućuje brzo i jednostavno održavanje podataka. Kod pretplate većih zbirki naslova omogućena je grupna administracija kojom se u kratkom vremenu mogu promijeniti simboli za veći broj naslova, kao i napomene koje se uz njih po potrebi mogu pojaviti. Kod konzorcijske nabave promjenu simbola za sve članice konzorcija obavlja glavni administrator iz Knjižnice Instituta “Ruđer Bošković”.

Iz iznesenog su jasne mnoge pogodnosti koje EJOL nudi korisnicima i knjižničarima, no prisutni su i neki nedostaci. Za razvijanje baze podataka sklopljen je ugovor s vanjskom tvrtkom za što su bila potrebna financijska sredstva. Kako je MZOŠ prekinuo financiranje projekta, Knjižnica više nema sredstava za plaćanje vanjskih suradnika.

2.2.4 Neki drugi model za organizaciju i pristup elektroničkim časopisima

To su zapravo inačice triju glavnih modela, a zabilježene su u 4 (3 posto) knjižnice. Knjižnice Filozofskog fakulteta u Rijeci i Instituta za javne financije nude abecedni popis časopisa s poveznicama koje vode na podatke o tiskanom fondu izabranog časopisa, a uz naslov je poveznica na elektroničku inačicu za koju nemaju uvijek i pristup cjelovitom tekstu. Knjižnice Građevinskog fakulteta u Osijeku i Odsjeka za talijanski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu imaju poveznicu na portal ZIND koji nudi zapise elektroničkih časopisa preuzetih iz EJOL-a.

⁷ Označivanje pristupa napravljeno je po uzoru na kooperativnu bazu podataka elektroničkih časopisa EZB, koja je razvijena u Sveučilišnoj knjižnici u Regensburgu.

2.2.5 *Upućivanje korisnika o načinu pristupa do elektroničkih časopisa i cjelovitih tekstova*

Upute za korištenje elektroničkih časopisa daje 26 (18 posto) knjižnica. Od toga broja, samo četiri knjižnice nude iscrpnije anotacije i upute (što se korisnicima nudi, završetak razdoblja korištenja, gdje mogu dobiti potrebne zaporke, s kojih računala se može pristupati i sl.). Niti jedan OPAC ne pruža informacije jesu li u njemu sadržani i elektronički časopisi.

Uz kataloge koji sadrže elektroničke časopise ni u jednom slučaju nisu pronađene upute vezane za elektroničke časopise ili njihovo pronalaženje. Također ni u jednom pojedinačnom i skupnom katalogu kod kojih je vidljivo da se u pretraživanju mogu posebno izdvojiti elektronički časopisi, nema dodatnih objašnjenja.

Kod skupnih kataloga nije jasno ni koje knjižnice/ustanove imaju pravo pristupa cjelovitim tekstovima, niti jesu li uneseni i pojedinačni časopisi za koje pristup ima samo pojedinačna knjižnica. Može se pretpostaviti da sve knjižnice članice pojedinih skupnih kataloga imaju pristup svim elektroničkim časopisima u katalogu. S knjižničarskog pak gledišta nije jasno brišu li se iz kataloga zapisi elektroničkih časopisa po isteku pristupa. Zbog navedenih nejasnoća provedeno je anketiranje na razini skupnih kataloga.

2.3 *Rezultati anketiranja*

2.3.1 *Skupni katalog CROLIST (<http://nskcrolist.nsk.hr/bnew/search.html>)*

Općenito o skupnom katalogu. Skupni katalog CROLIST objedinjuje zapise kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice i kataloga 42 knjižnice umrežene u knjižnično-informacijski sustav CROLIST.⁸ Zapise za elektroničke časopise mogu u katalog unositi samo aktivne članice s ovlasnicom, a to je za sada jedino Nacionalna i sveučilišna knjižnica. Pasivne članice mogu te zapise unositi u vlastite lokalne kataloge.

Sadržaj skupnog kataloga. Uz ostalu građu, zastupljeni su znanstveni časopisi iz svih područja. Uvrštavaju se strani i hrvatski časopisi, besplatni časopisi te časopisi iz baza podataka izdavača/agregatora koji su pretplaćeni. Od elektroničkih časopisa za koje nije pretplaćen pristup cjelovitim tekstovima, unose se samo hrvatski časopisi.

Obrada elektroničkih časopisa. Za elektronički časopis izrađuje se zaseban bibliografski zapis koji sadrži URL. Bibliografski zapis tiskane inačice povezan je s elektroničkom inačicom poljem za povezivanje Drugi medij. Neki katalogizirani elektronički časopisi nemaju tiskanu inačicu, a neki imaju, mada je nijedna od umreženih knjižnica ne pretplaćuje.⁹

⁸ Upitnik je ispunjen 12. svibnja 2005.

⁹ Pitanje je glasilo: Unose li se u katalog elektronički časopisi koji imaju tiskanu inačicu, ali tiskanu inačicu ne pretplaćuje niti jedna od umreženih knjižnica? Pitanje je postavljeno zato što su knjižnice pretplaćivale poglavito tiskane časopise, a njihove elektroničke inačice kao dopunu. Ako se unose elektronički časopisi koje niti jedna knjižnica ne pretplaćuje u tiskanom obliku, može se zaključiti kako tiskana inačica više nije temeljna. To se događa kod konzorcijske nabave velikih zbirki elektroničkih časopisa.

Označivanje pristupa elektroničkim časopisima. U skupnom katalogu nije naznačeno koje knjižnice imaju pravo pristupa cjelovitom tekstu elektroničkoga časopisa. Isto tako, ne obilježavaju se posebno ni besplatni naslovi. Kako za sada samo NSK katalogizira elektroničke časopise, jedina ima i pristup što je korisnicima nejasno jer na mrežnim stranicama ne postoji objašnjenje. Može se zaključiti da svi korisnici imaju pristup cjelovitim tekstovima za sve elektroničke časopise i s bilo koje lokacije.

Po isteku mogućnosti pristupa elektroničkom časopisu, ne briše se iz kataloga njegov bibliografski zapis, već samo URL. Bibliografski je opis elektroničkog časopisa bez URL-a zbunjujući jer je to glavni podatak o njemu. Elektronički časopis mora imati poveznicu, a ima li korisnik pristup cjelovitom tekstu treba posebno naznačiti.

Iz kataloga se samo na korisničkoj razini mogu izlistati *samo* elektronički časopisi, međutim zapravo se radi o ograničenju pretrage na “elektroničku građu”, a ne o mogućnosti izlistavanja i pregledavanja elektroničkih časopisa.¹⁰

Značajno je da najboljim modelom organizacije i pristupa elektroničkim časopisima ispitanik smatra popis elektroničkih časopisa na mrežnoj stranici i elektroničke časopise u postojećem mrežnom katalogu knjižnice.

Prikupljeni odgovori djelomično su razjasnili nejasnoće vezane za elektroničke časopise u skupnom katalogu CROLIST te potvrdili njegov glavni nedostatak, a to je neodgovarajuće označivanje pristupa za korisnike.

2.3.2 Skupni katalog Humanistika (<http://szi-humanistika.ffzg.hr/webpac>)

Općenito o skupnom katalogu. U skupni katalog Humanistika uključena je 31 knjižnica, a od toga su broja 23 knjižnice Filozofskog fakulteta u Zagrebu.¹¹

Sadržaj skupnog kataloga. Uključeni su strani elektronički časopisi koje nabavlja MZOŠ, a obuhvaćaju sva područja znanosti (baze podataka EBSCOhost i ScienceDirect). U skupni katalog Filozofskog fakulteta u Zagrebu uključene su i zbirke časopisa EmeraldFulltext i SAGE Full Text Collections.¹² Uz to, u skupni su katalog uvršteni i hrvatski naslovi.

Obrada elektroničkih časopisa. S obzirom na tiskanu inačicu, unose se potpuno elektronički časopisi bez tiskanog pandana i elektronički časopisi koji imaju tiskanu inačicu, ali je ne pretplaćuje niti jedna knjižnica.¹³ Knjižnice za katalogizaciju koriste različite softvere: CDS/ISIS, CROLIST, ZAKI, MS Excel. Preuzimanje za-

¹⁰ Pri pokušajima izlistavanja elektroničkih časopisa, djelomičan se rezultat može dobiti ako se pod ključne riječi upiše riječ Journal, a pretraživanje ograniči na “periodičke publikacije i nizovi” i “elektronička građa”. Kada se kao ključna riječ upiše “elektronička građa”, a pretraživanje se ograniči na “periodičke publikacije i nizovi”, izlistaju se samo hrvatski elektronički časopisi kojih je u katalogu 24.

¹¹ Upitnik je ispunjen 16. svibnja 2005.

¹² Pristup se ovim dvjema zbirkama ostvaruje preko Nacionalne i sveučilišne knjižnice.

¹³ Vidjeti bilj. 9.

pisa automatizirano je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a ostale ustanove periodički šalju zapise (elektronička pošta, preko mrežnih stranica, FTP-a i sl.).

Knjižnice ne katalogiziraju elektroničke časopise. Oni se u skupni katalog uključuju automatski spajanjem postojećih podataka s mrežnih poslužitelja izdavača/agregatora, pa su ti zapisi nepotpuni tj. nemaju sve elemente standardnoga bibliografskog zapisa. Rijetko se u bibliografski zapis tiskanoga časopisa unosi podatak o URL-u elektroničke inačice.

Označivanje pristupa elektroničkim časopisima. U skupnom se katalogu ne označuje posebno koje knjižnice imaju pravo pristupa cjelovitom tekstu. Po isteku pristupa, ti se elektronički časopisi u katalogu više ne prikazuju. Premda se cijeli postupak unosa i izdvajanja elektroničkih časopisa iz kataloga odvija automatski, za to je potrebno dodatno programiranje što znači i stalnu informatičku podršku. No, na taj su način riješene samo zbirke časopisa dostupne većem broju knjižnica.

Pojedinačne knjižnice u svoje kataloge ne uključuju elektroničke časopise kojima samo one imaju pristup, te se oni ne prikazuju ni u skupnom katalogu. Na taj se način gubi dio vrijednog fonda elektroničkih časopisa (npr., naslovi čija je elektronička inačica besplatno dostupna uz pretplatu na tiskanu inačicu).

Na početnom sučelju pobrojane su ustanove sudionice u katalogu. Korisnik može pretpostaviti da samo one imaju pristup cjelovitom tekstu jer ne postoje dodatne upute.

Elektroničke časopise moguće je pregledavati i po abecedi, ali ne postoji jasna uputa o ovom načinu pretraživanja, odnosno korisnik ga možda može pronaći metodom pokušaja i pogrešaka.

Kao najbolje modele organizacije i pristupa elektroničkim časopisima ispitanik smatra katalog tiskane građe koji obuhvaća elektroničke časopise i posebnu bazu elektroničkih časopisa iz kojih je moguće generirati popis za mrežnu stranicu.

2.3.3 Skupni katalog Tehnika (<http://mjesece.ffzg.hr/webpac-tehnika>)

Općenito o skupnom katalogu. U skupni katalog Tehnika¹⁴ uključene su 24 knjižnice. Katalog koristi softver prvotno razvijen za potrebe Skupnoga kataloga Humanistika te funkcionira na istovjetan način. Knjižnice sudionice šalju svoje bibliografske zapise u ISO formatu, oni se objedinjuju, a katalog osuvremenjuje po potrebi.

Sadržaj skupnog kataloga i Obrada elektroničkih časopisa. Elektronički časopisi obuhvaćaju sva znanstvena područja, a nabavljaju se u okviru MZOŠ-a, dakle ne unose se besplatni naslovi, niti naslovi kojima pristup ima samo jedna knjižnica.

Označivanje pristupa elektroničkim časopisima. Nije posebno označeno koje knjižnice imaju pravo pristupa cjelovitom tekstu i s kojih lokacija.

¹⁴ Upitnik je ispunjen 25. svibnja 2005.

Prikupljeni odgovori ukazuju da su nedostaci ovoga kataloga identični nedostacima skupnog kataloga Humanistika.

I ovaj ispitanik najboljim modelom organizacije i pristupa elektroničkim časopisima smatra uključivanje elektroničkih časopisa u postojeći knjižnični katalog.

3 Rasprava

Istraživanje je pokazalo da u hrvatskim znanstvenim knjižnicama kao modeli organizacije i pristupa elektroničkim časopisima prevladavaju popisi elektroničkih časopisa i/ili zapisi elektroničkih časopisa u OPAC-u.

Za korisnika, glavni je nedostatak tih rješenja njihova nepotpunost zbog koje mora pretraživati na više mjesta. Nadalje, korisnici opisanih popisa i kataloga prikraćeni su i za pristup besplatnim kvalitetnim časopisima kojih je sve više budući da mnogi časopisi besplatno daju na korištenje starija godišta.

Za knjižničare, glavni je nedostatak što izrada popisa elektroničkih časopisa i katalogizacija elektroničkih časopisa iziskuje dosta vremena. Stoga djelomično ne iznenađuju podaci da 135 (92 posto) knjižnica ne izrađuje vlastiti popis časopisa, 105 (71 posto) nema poveznicu na popise izdavača/agregatora, a 119 (81 posto) knjižnica ne katalogizira elektroničke časopise u postojeće mrežne kataloge.

Vezano za kataloge, zamjetan je broj knjižnica koje još uvijek nemaju OPAC (njih 45). Taj podatak upućuje na dosta nepovoljnu situaciju u hrvatskim knjižnicama. U velikom broju knjižnica ni tiskana građa još nije u cijelosti obrađena u strojno čitljivim katalogima. Zbog tih zaostataka, kao i zbog premalog broja osoba, elektronička im je građa samo dodatno opterećenje.

Rezultati istraživanja pokazuju da čak 51 (35 posto) knjižnica ne sudjeluje u nekom skupnom katalogu što je također zabrinjavajuće u doba kada sve razvijene zemlje već imaju nacionalne skupne kataloge.

Kao glavni nedostatak svih skupnih kataloga može se istaknuti nepostojanje intuitivnog i uočljivog načina označivanja pristupa, zanemarivanje dijela fonda kojemu pristup imaju samo pojedinačne knjižnice te zanemarivanje besplatnih naslova. Velik je nedostatak i nepostojanje jasnih i iscrpnih uputa koje objašnjavaju sadržaj kataloga i mogućnosti dolaska do željene građe.

Kooperativna baza podataka elektroničkih časopisa EJOL nudi znatno više mogućnosti pretraživanja od svih kataloga, no ima isti nedostatak. Ne postoje upute s primjerima za korisnike, a maska za pretraživanje nije najbolje organizirana i teško se snaći. Najveća je prednost EJOL-a nedvosmisleno i najjasnije označivanje pristupa pomoću grafičkih simbola. Uz to, EJOL je jedino cjelovito rješenje koje na jednome mjestu omogućuje pristup cjelokupnoj pretplati elektroničkih časopisa, te mnogobrojnim besplatnim časopisima, a razvijanjem administratorskih pogodnosti za knjižničare osiguran je minimalan rad uz maksimalan učinak.

Dodatni je motiv za prihvaćanje ove baze podataka financiranje. Osim nekoliko specijalnih knjižnica, većina knjižnica nema vlastitih sredstava za neko ko-

mercijalno rješenje i većinom ovise o potpori MZOŠ-a. Izgradnja vlastite baze podataka, isto tako, predstavlja znatnu investiciju novca i vremena.

Svi ispitanici najboljim modelom organizacije i pristupa elektroničkim časopisima smatraju integriranje elektroničkih časopisa u postojeće kataloge; jedan ispitanik navodi i popis elektroničkih časopisa, a drugi vidi povezanost svih triju modela: "Elektronički časopisi u katalogu tiskane građe i posebna baza podataka elektroničkih časopisa međusobno se ne isključuju. Ako časopise imamo u bazi podataka, oni se mogu integrirati u knjižnični katalog. Također je iz te baze podataka moguće generirati popis za web." Ova misao najbolje ocrtava stav knjižničara kod odabira modela za organizaciju i pristup elektroničkim časopisima koji je prisutan i u literaturi.

4 Zaključak

Knjižničari ulažu velike napore u nabavu elektroničkih časopisa, no kako bi ti napori u konačnici bili "isplativi", nužno je da korisnici mogu pronaći i koristiti elektroničke časopise. Postojeća situacija pokazuje da organizacija i pristup elektroničkim časopisima nisu zadovoljavajući. Kooperativna baza podataka EJOL, koja funkcionira kao kooperativni skupni katalog, trenutno ima najveće prednosti. Budući da je otvoren za sudjelovanje bez naknade te besplatno dostupan svim korisnicima, preporuka je hrvatskim knjižnicama da se uključe u taj projekt.

LITERATURA

Briscoe, G.; K. S. Selden; C. R. Nyberg. The catalog vs. the home page? Best practices in connecting to online resources. // *Law library journal* 95, 2(2003), 151-174.

Pažur, I. Pristup elektroničkim časopisima u knjižnicama u Hrvatskoj : magistarski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske znanosti, 2005.

Pažur, I.; S. Konjević. EJOL – Electronic Journals online Library. // *Kemija u industriji* 53, 5(2004), 226-227.